

ZA DOBRO I ZLO: UTJECAJ POREZA NA KRETANJE CIVILIZACIJE,
Charles Adams, 2006, Institut za javne financije, Zagreb, 513 str.

Prikaz*

Prije ili kasnije na neki način svi dolazimo u dodir s porezima. Kao djeca ne znamo o njima mnogo, no većina poreznih sustava, pa tako i naš, omogućuje da nas naši roditelji prijavljuju kao poreznu olakšicu na svojim poreznim karticama. Jednog dana kada i mi počnemo raditi, pretvaramo se iz pasivnoga u aktivnoga poreznog obveznika, te se suočavamo s obvezom plaćanja poreza na dohodak, prireza i drugih poreza ovisno o mjestu i situaciji u kojoj se nalazimo. No koliko nas zna otkad postoje porezi i kako su se razvijali? Koliko nas zna koji je najstariji pisani dokument u kojemu se spominju porezi? Što je to pametno, a što loše oporezivanje? Koja su načela oporezivanja? Upravo na ta, i brojna druga pitanja, odgovara Charles Adams u knjizi *Za dobro i zlo: utjecaj poreza na kretanje civilizacije*, u kojoj na zanimljiv način razvija priču o povijesti oporezivanja, i to od starog Egipta pa do danas.

“Ništa u ovom svijetu nije sigurno – osim smrti i poreza!” izjavio je američki državnik Benjamin Franklin (1706-1790). I nije se prevario, jer iako se nekima mogu činiti kao nužno zlo, porezi postoje još od najranijih dana civilizacije. Oporezivanje se, prema Adamsu, pokazalo kao vrlo pouzdan barometar društvenog reda, te ništa tako pouzdano ne govori o naciji kao njezin porezni sustav. Društvo se najbolje može ocijeniti prema tome tko i zašto plaća poreze, kako se razrezuju, prikupljaju i troše. Drugim riječima, i sama povijest ljudskih sloboda usko je isprepletena s poviješću oporezivanja.

Čitajući ovu knjigu, shvatit ćemo koji su utjecaj kroz povijest imali porezi na cjelokupnu civilizaciju i koliko su usmjeravali ljudske aktivnosti, ekonomsko stanje i kretanja neke zemlje, a često i negativno utjecali na povijest. Uz oporezivanje se vezuju brojne pozitivne i negativne pojave u povijesti – (z)bjegovi, sukobi manjeg i većeg intenziteta, a u najekstremnijim primjerima i ratovi, pojave i propasti carstava i država te nastanak republika i parlamenata.

* Primitljeno (*Received*): 7.2.2007.
Prihvaćeno (*Accepted*): 28.2.2007.

Povijest je obilježena brojnim sukobima zbog oporezivanja, najčešće između poreznih obveznika i poreznih vlasti. Prva suvremena republika Ujedinjene provincije Nizozemske nastala je u 16. stoljeću upravo kao reakcija na oporezivanje. Kad god bi država odlučila krenuti u osvajanja, morala ih je nekako i financirati, pa je uvodila nove, obično više poreze, što je dovelo do nezadovoljstva, pobuna i ugrožavanja trgovine i proizvodnje koje su bili nosioci gospodarskog razvoja zemlje. Iako su pobune i ratovi vođeni protiv poreza, nakon njih porezi su redovito ostajali veći od prijeratnih i, što je još zanimljivije, obično se nakon završetka rata nisu ukidali.

Oporezivanje je uzrokovalo i brojne druge pozitivne i negativne pojave, primjerice uspon i pad (ili, bolje reći, nestajanje) nekih carstava i država. Pametnim, niskim oporezivanjem osvajane su države (španjolsko osvajanje Meksika početkom 16. stoljeća), dok su zbog teškog tereta pretjeranog oporezivanja propadale stare (Rimsko Carstvo) i nastajale nove države/civilizacije (SAD nakon Američkog rata za neovisnost). Današnja je Velika Britanija u doba Elizabete I. (1558-1603) doživljavala svoje zlatno doba, jer je dobro upravljala porezima i imala najniže poreze u Europi, što je trgovinu učinilo konkurentnijom, a državnu potrošnju manjom. Španjolska u 16. stoljeću, a posebice Nizozemska u 17. stoljeću, bile su svjetske sile na mnogim područjima – u pomorstvu, slikarstvu, znanosti, trgovini, medicini i filozofiji. No od kraja 16. odnosno od 17. stoljeća njihova moć i utjecaj slabe zbog dugova, ratovanja i prevelikih poreza koji su osobito opteretili trgovinu. Očito je kako su se sve te države suočile s velikim problemima i izgubile moć u trenutku kada su počele pretjerano oporezivati.

Otkad postoje porezi postoji i otpor prema njima, te su paralelno s razvojem poreza ljudi razvijali i različite legalne i nelegalne načine izbjegavanja plaćanja i utaje. Razloge je najbolje opisao pjesnik Alexander Pope 1744. godine: “Tko god se nada da će vidjeti savršen porez, nada se nečemu čega nije bilo, nema i nikada neće biti.” Jednako tako, otkad postoje porezi, postoje ugnjetavani i povlašteni pri oporezivanju. Naime, kroz povijest su određene skupine poreznih obveznika uvijek lošije prolazile pri oporezivanju. Najbolji su primjer seljaci čiji su ustanci protiv pretjeranog oporezivanja gušeni u krvi. Seljački ustanci najčešći su od 13. do 15. stoljeća u Europi, kada seljački stalež nije imao nikakvo pravo glasa pri nametanju poreza, a snosili su najveći dio tereta oporezivanja. Na drugoj strani oduvijek su postojali i povlašteni, koji uopće nisu plaćali poreze ili su ih plaćali, ali u manjem iznosu (svećenici i plemstvo). Očito je vrijedilo načelo “što si bliže vatri (čitaj: vlasti), bolje se griješ”, što je najbolje izrazio američki državnik James Madison (1751-1836) rekavši da “u demokratskim društvima porezni zakoni dovode u povoljniji položaj one koji su na vlasti i preopterećuju ljude koji u njoj ne sudjeluju”.

Krajnja posljedica poreznog postupanja u kojemu nisu svi jednaki pred porezima jest da svako izuzeće ruši načelo jednakosti i narušava porezni sustav. Kao jedan od najboljih poreznih sustava Adams navodi onaj u Švicarskoj, koji poštuje također važno načelo oporezivanja – načelo suglasnosti, jer u njoj narod ima zadnju riječ u oporezivanju. Upravo je nedostatak suglasnosti za oporezivanje doveo do rata u Nizozemskoj u 16. stoljeću, kao i Američkog rata za neovisnost. Ta dva načela – oporezivanje uz suglasnost i načelo jednakosti pred porezima – pokazali su se u povijesti kao najvažnija načela pameznog oporezivanja.

Porezi su utjecali i na razvoj parlamentarizma, te se ekonomska funkcija zakonodavstva očituje upravo u oporezivanju i prikupljanju novca za izvršnu vlast. No zakoni koji su uređivali oporezivanje često su, umjesto da štite porezne obveznike, zapravo njih ugnjetavali. Adams ističe da se loši porezni zakoni, uključujući i loše zakone o poreznoj upravi, koji su učinkoviti u prikupljanju javnih prihoda vrlo teško ukidaju. Osim toga, vlasti su se često znale koristiti i poreznom žandarmerijom (poreznicima, vojskom ili najamnicima), koja je uporabom sile prikupljala što je veće porezne prihode mogla. Primjerice, u 17. stoljeću porezna je policija u Francuskoj bila jedna od najstrožih u Europi.

Pretjerano oporezivanje (ili teški teret oporezivanja) pogoduje korupciji, mitu i utaji, ograničava slobodu, ugrožava poduzetništvo, rad, imovinu, marljivost, investicije i štednju te uzrokuje bijeg ljudi i kapitala od poreza, a u najgorem slučaju može dovesti i do rata. Ne treba zanemariti činjenicu koju Adams posebno ističe: “Dobri porezi postaju loši jer vlast zahtijeva previše od njih.” Na kraju se pokazalo kako je pravedna ona vlada ona koja malo oporezuje.

Ukratko, knjiga je priča o povijesti ispričana kroz prizmu oporezivanja, i očito je kako se tijekom povijesti malo toga u oporezivanju promijenilo. Knjiga pokazuje kako povijest treba biti nit vodilja pri oporezivanju. Najbolji put prema pametnom oporezivanju jest poštovanje načela jednakosti i oporezivanje uz suglasnost. Oporezivanje je, napokon, ipak stvar naroda i ako vlada nema njegovu suglasnost, uslijedit će otpor.

Upravo bi stoga možda bilo najbolje učiti na razdoblju prosvjetiteljstva iz 18. stoljeća (Locke, Smith i Montesquie), koje je obilježilo poštovanje poreznih načela jednakosti i oporezivanja uz suglasnost, politički koncept razdvajanja moći na izvršnu, zakonodavnu i sudsku, na zastupničku demokraciju i ograničenu vlast. Nadalje, vlast mora biti pod nadzorom, odnosno, u skladu s duhom prosvjetiteljstva, ograničena, što se može postići samo strogim nadzorom moći oporezivanja i potrošnje. Nužno bi bilo i ograničiti državnu birokraciju, jer kad ona upravlja gospodarstvom, država s državnim vlasništvom obično loše prođe. Nažalost, Adams ističe:”Iako se prosvjetiteljske ideje danas hvale, u stvarnosti ne postoje ni umjerene vlade ni umjereno oporezivanje (iako to dvoje ide jedno s drugim).”

Posebno su poučni posljednji dijelovi knjige, u kojima Adams rezimira sva dosadašnja iskustva iz povijesti oporezivanja i koja se ukratko mogu sažeti na sljedeći način. Prvo, porezne stope trebaju biti umjerene. Drugo, svi moramo biti jednaki pred oporezivanjem. Treće, sve što se oporezuje, treba se nadzirati, ali ipak umjereno, te, četvrto, svakako treba postojati sustav nagrada i kazni za porezne prekršitelje. Ključ je umjerenog oporezivanja u zakonodavstvu, koje ne trebaju kreirati porezni stručnjaci nego nove, energične snage koje “neće znati razloge zašto se nešto ne bi moglo učiniti”, misleći pri tome da će upravo oni pronaći put ka pravednom i umjerenom oporezivanju. U konačnici, kada država previše oporezuje, mogu se dogoditi tri loše stvari: pobuna, bijeg da bi se izbjegao porez i porezna utaja. Upravo se oporezivanje u prošlom, 20. stoljeću, prema Adamsu, uz svjetske ratove, onečišćenost i prenaseljenost, može smatrati bičem toga razdoblja. Osim toga, Adams ističe činjenicu kako su porezi u povijesti često bili fitilj koji je palio eksploziv ljudskog nezadovoljstva, a jednom kad se dogodi eksplozija, mala se pozornost pridaje fitilju. Stoga se povedimo za izrekom Francisa Bacona, koji je rekao da “povijest čini lude mudrijima”, ne radimo iste pogreške nego se vodimo umjerenošću u

oporezivanju. Jer, “nisu visoki porezi ono što omogućuje velika djela, nego to čine umjereni porezi” (stara azijska poslovice).

Knjigu nije potrebno posebno preporučivati, ona govori sama za sebe, i njezino će čitanje biti pravi užitek, to više što obiluje korisnim i pametnim citatima čija se istinitost potvrdila kroz povijest. Ponajprije, ova je poučna knjiga namijenjena svima koji plaćaju poreze, poreznim vlastima, koje bi pri oporezivanju trebale učiti na pogreškama što su ih u prošlosti činili njihovi prethodnici, ali i svima koji žele više znati o povijesti, načinima i vrstama oporezivanja, a svakako će svoje mjesto naći i u sklopu brojnih kolegija s područja oporezivanja.

mr. sc. Vjekoslav Bratić